

IGAZ LEVENTE
HÁBORÚZÓ ÁLLAMOK A IX–XIII. SZÁZADI
IBÉR-FÉLSZIGETEN ÉS A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

Az európai középkori hadtörténet két útjának összevethető elemei

PhD-értekezés tézisei

A dolgozat tárgya

Értekezésem témája a középkori Nyugat-Európa két „peremvidékén”, Kelet és Nyugat (Kárpát-medence), illetve Észak és Dél (Pireneusi-félsziget), találkozásában évszázadokon keresztül fennálló háborús relációk vizsgálata. Kiindulási pontom az a megállapítás, hogy a középkor egy adott időszakában, a latin keresztény világ két határterületén a gyakorlatilag azonos, helyi harci kultúra egyformán a „kívülről jövő” keleti, gyakorta a „könnyűlovás” megjelölésű hadviseléssel érintkezett. A dolgozat tehát egyfelől hadtörténeti elemzés, ezen belül egyik központi témája a mindkét térségben hosszú időn át kimutatható keleti eredetű harci műveltség elemeinek vizsgálata. Disszertációm másrészt a kontinens dél-nyugati felén, a keresztény magyar államszervezéssel közel egy időben kezdődő „ibér rekonkvizta” állam- és hadtörténetét tekinti át, mint az európai kontinens nyugati peremvidékének az Árpád-kori Magyarországgal kortárs földrajzi régiót, példákat hozva bizonyos, azonos látásmóddal vizsgálható, vagy eltérő jelenségekre. A hadtörténeti példák földrajzi, ideológiai, államtörténeti és társadalmi háttérét is igyekszem megvilágítani.

A több szempontú vizsgálódást az egyoldalúságból fakadó hibák csökkentése miatt érzem fontosnak. A földrész két távoli, eltérő utat bejárt területének egy bizonyos szempontba szűkített, kellő körültekintés nélküli összevetése ugyanis veszélyes vállalkozás lehet. A rendelkezésre álló forrásanyag és szakirodalom alapján a témában eddig végzett kutatásaim nyomán azonban mégis lehetségesnek, sőt szükségesnek gondolom a párhuzamos vizsgálatot, mivel tudomásom szerint a középkori Ibér-félsziget hadtörténetével valamilyen szempontból részletesebben foglalkozó munka magyar nyelven ez idáig nem született. A középkori ibér hadtörténetről magyarul néhány külföldi könyv-, vagy hazai szerző monográfiájának fejezeteiben olvashatunk, szinte kizárólag a 942. évi magyar hadjárat kapcsán. Erről viszonylag bő magyar nyelvű irodalom áll rendelkezésre, ami azonban jellemzően nem hadtörténeti szempontból foglalkozik a katonai vállalkozással. A magyar nyelven eddig

megjelent, a Pireneusi-félsziget középkori hadtörténetének bizonyos vonatkozásait taglaló önálló munkákat továbbá – egyben a legnagyobb számban – tanulmányok képviselik.

Korszakolás és külső szakirodalom

A disszertációmban vizsgált jelenségek, hadtörténeti folyamatok és események korszakhatárait a IX. század derekától a XIII. század végéig húztam meg. Ez az időszak, mármint a hispániai muszlim hódítás és berendezkedés az avar–frank háborúk utáni időszakot jelenti a Kárpát-medencében. Az avarkor vizsgálata túlmutat disszertációm ésszerű keretein. Azon a korszakon, amelyben a középkori Nyugat-Európa a római államiság megszűnését követő zavaros évszázadok lezárultával lassan magára talált, és az első ezredfordulót követő nagy változások nyomán, mint az eurázsiai kettős kontinens öt nagy kultúrterületének legerősebb civilizációja létezett tovább.

A vizsgálódás kezdő dátumának meghatározásánál az Ibér-félsziget szempontjából sem látszott célszerűnek visszamenni a IX. századnál korábbra. Az ibér középkorral foglalkozó magyarországi munkák általában átveszik a klasszikus spanyol történetírásnak azt a tételét, miszerint a keresztény terjeszkedés, azaz a rekonkvizta, már a 700-as évek első harmadában megkezdődött. A muszlim hódítástól az utolsó hispániai iszlám államképlet, a Granadai Emírség felszámolásáig tartó bő háromnegyed évezredet (711–1492) előszeretettel azonosítják a félsziget keresztény visszafoglalásával, a rekonkvizta fogalmával, és így a két fogalom, az ibér középkor és a rekonkvizta közé egyenlőségjel kerül. E leegyszerűsítés a spanyol-portugál kutatók korábbi felfogásának lecsapódása, amely a XX. század közepéig dominált az ibér történetírásban, hatása ezért mindmáig jól érzékelhető. A XX. század ibér történészei közül a tradicionális irányzatot többek között Claudio Sánchez-Albornoz (1893–1984, gazdag életművét lásd a Fundación Claudio Sánchez Albornoz honlapján, "Bibliografía" menüpont alatt) és Ramón Menéndez Pidal (1869–1968), Portugáliából Alexandre Herculano (1810–1877) és Torquato Brochado de Sousa Soares (1903–1988) képviselik.

Az ibériai országok kutatóinak újabb keletű nézete nem köti össze a korszakot és a fogalmat. Ez az irányzat általában tagadja a rekonkvizta korai, a muszlim jelenlét kezdetétől számított létjogosultságát. Azt későbbi, jórészt külső hatások következményének tartja és az ibér középkor tanulmányozásában inkább a politikai és a kulturális kapcsolatokra helyezi a hangsúlyt. Képviselői szerint a 711. utáni első két évszázad nem is illelhető a rekonkvizta kifejezéssel, ez az időszak a későbbi események előzményeként, vagy külön periódusként vizsgálándó. A „reformisták” soraiból korábbi Rafael Altamira y Crevea és Américo Castro

a legfontosabbak. A Franco-éra utáni kortárs spanyol történészek között José Luis Villacañas Berlanga, Pedro Chalmeta, valamint kifejezetten hadtörténeti vonalon Francisco García Fitz valamint Alvaro Soler del Campo nevét említem. Különutas reformista volt Ignacio Olagüe (1903–1974), akinek kevés követőre talált nézetei szerint nem volt lehetséges egy Afrikából kiinduló arab hódítás az Ibér-félszigeten. Portugál oldalról a korai luzitán állam- és társadalomtörténettel kapcsolatban José Mattoso művei alapvetőek. Kifejezetten hadtörténettel foglalkozik João Gouveia Monteiro és Mário Jorge Barroca. A nemrégiben elhunyt José Hermano Saraiva (1919–2012) a vizsgált korszak szempontjából reformistának tekinthető, Oliveira Marques (1933–2007), a másik kiemelkedő luzitán historiográfus ugyancsak.

Az ibér-félszigeti kutatók e képviselői szerint a Pireneusi-félsziget valódi, keresztény részről történő, már ideológiai megalapozottsággal is bíró „visszahódításának” kezdete legkorábban csak a IX. századra, sőt, egyesek szerint pedig még későbbre, a Córdobai Kalifátus szétesése utáni időre tehető. Az európai középkor kétségtelenül egyik legeredetibb jelensége olyan, nagy jelentőségű eseményekkel összefüggésben zajlott, mint a cluny reformok és a pápai hatalom megerősödése, a Szentföldre irányuló keresztes hadjáratok megindulása, lokálisan az idősebbik Szent Jakab (Santiago) kultuszának és a Compostela-ig vezető, harmadik legfontosabb keresztény zarándokút kiépülése, valamint a hispániai lovagrendek létrejötte. Az ibér középkorral foglalkozó külföldi történeti munkák jelentős részében a keresztény államok valódi expanziója 1037-től, Kasztília királysággá válásától kezdődik, többen még ennél is később, 1050 körül kezdik a rekonkvizta éráját. Magam, disszertációm témaválasztásakor ezzel a második irányzattal azonosultam, ugyanakkor a rekonkvizta és előzményeinek hadtörténeti elemzését kiterjesztettem a déli, muszlim oldalra is.

A IX. századi kezdődátum lényegesen indokoltabb. Kifejezetten *hadtörténeti szempontból* a IX. század közepére tehető azon „erőegyensúly állapot” létrejötte, amelyben a hispániai muszlim hatalom saját belső problémái miatt nem volt képes felszámolni a folyamatosan erősödő északi keresztény államalakulatokat. Korábban, a Pireneusokon túli hódítás lehetőségének, majd a frankokkal vívott harcok okán, bizonyos ideig nem tekintette ezeket valóban fenyegető ellenfélnek. A IX. század után viszont már hatalma zenitjére érve sem tudta legyőzni és megsemmisíteni őket, ezt a lehetőséget végleg elmulasztotta.

Földrajzi szempontból Nyugat-Európa rekonkvizta néven ismert pireneusi expanziójának katonai előzményeként a keresztény és muszlim területének határa ekkor hosszú időre a Duero (Douro)-folyó mentén rögzült. Ezzel létrejött egy témánk szempontjából

fontos, széles, változó kiterjedésű határsáv (Extremadura), annak minden sajátos jellemzőjével. Ez a több száz éven keresztül fennálló ibériai „mozgó határ”, más szemszögből „senkiföldje”, bizonyos értelemben párhuzamba állítható a betelepülő magyarok által valamivel később létrehozott (de minden valószínűség szerint a korábbi steppei népek által is működtetett) gyepűrendszerrel. Így indokoltnak láttam a két határterület sajátosságairól is szót ejteni. Úgy vélem, a X–XIII. századi Kárpát-medence és „vonzáskörzete” esetében is érdemes a mozgó határsáv és a határvidéki társadalom szempontjából vizsgálni, elsősorban is a katonai kultúrhatásokra koncentrálva, hiszen a steppei műveltségi körből érkezett magyarság letelepült keresztény formációkkal – Keleti Frank Királyság, Bolgár Cárság, „Megale Moravia”, Kelet-Római Birodalom – konfrontálódott, azok rovására építette ki a maga steppeállamiságát a Kárpát-medencében.

Ideológiai szempontból Ibériában fontos határpont, hogy az asztúriai III. Alfonz (866–910) király az, aki elsőként hivatkozott jogfolytonosságra az iszlám által megsemmisített vizigót államiséggel. Ezzel adott további eszmei alapot országa terjeszkedéshez. Ekkor ugyanis már „intézményesített formában” is létezett Szent Jakab apostol (Santiago) kultusza, a királyságot bel-és külpolitikai szempontból egyaránt erősítő compostelai egyházi központtal és zarándokúttal. E két ideológia pillér alapozta meg a keresztény „visszahódító háborút”, s tette azt valószínűsítővé, amikor a muszlim ellenféllel szemben már tényleges katonai erőt lehetett felvonultatni. Az idáig vezető utat, a későbbiek szempontjából fontos VIII. századi történéseket ezért egyetlen fejezetben összegzem.

Az államtörténetet tekintve, Alfonz halála után született meg az addig egységes Asztúriai Királyság helyén az új politikai képlet, a Leóni Királyság, olyan határterületekkel, amelyek később önállósodva nagy jelentőséggel bírtak a Córdobai Kalifátus szétesése után (1031) meginduló „valódi rekonkvizsta” során (kasztíliai és portugál örgrófságok). A X. századi fénykorán túljutó, szétesett hispániai muszlim hatalom ezeken kívül keleten a Pamplona központtal önállósodó Navarrával, valamint az egykori frank örgrófság, a Marca Hispanica utódállamaiból egységesülő Aragóniával is szemben állt. Ugyancsak a választott kezdődátum mellett szól, hogy Navarrában I. García Iñiguez (851–870), az „igazi dinasztiaalapító”, 1234-ig uralkodó utódai (Iñigo/Arista-ház) még megélték a keresztény hatalmak végleges élre törését a félszigeten. A frank fennhatóságot 824-ben lerázó – és Pamplona támogatását kereső – Aragón Grófság (Condado de Aragón) esetében pedig egy 867-re datálható forrásban II. Aznar Galindez (867–893) királyi címmel szerepel. E két, IX. században született államképlet a későbbiek folyamán, León mellett, egyformán komoly

szerepet játszott abban, hogy az erőviszonyok a XI. század második felére a keresztények javára billentek.

Az említett hatalmak, a XII. század közepétől már Portugáliával kiegészülve, ekkor az Afrikából kiinduló újabb muszlim inváziók ellenére is átvették a katonai vezető szerepet a félszigeten. Szívós küzdelemben és nem egy súlyos vereség ellenére a XIII. század végére (Tarifa elfoglalása 1292-ben) gyakorlatilag felszámolták az iszlám pireneusi-félszigeti hatalmat, egyetlen „túlélő kivételt”, Granadát hagyva csupán a muszlimok kezén. Az ott önállósodó dinasztia ezután még kereken kétszáz évig létező „zárvány-királysága” a határ menti keresztény-muszlim érintkezést ugyan továbbra is életben tartotta, ám önállóan már alig tudott politizálni. Ezért a XIV–XV. század elvben „öthatalmi”, ám a valóságban inkább csak négy politikai tényezőt felsorakoztató Hispániájának nem kevésbé érdekes korszakát már nem tettem disszertációm tárgyává.

Azonos szemszögből vizsgálható jelenségek

Keleti hadművészet. A középkori Európa politikai formációi a VIII. században kezdődő „kései népvándorlás” időszakától már nemcsak a kontinens keleti végeinek irányából találkoztak a keleti könnyűlovas harcászat jelenségeivel, hanem Délnyugat felől is. A Pireneusi-félszigeten berendezkedő muszlim hatalom hadai maguk is alkalmazták annak a harci műveltségnek bizonyos elemeit, amelyeket az iszlám a maga „keleti frontján” adoptált a steppei nomádokkal történő érintkezés – az arab-kazár háborúk és a közép-ázsiai terjeszkedés – illetve a nagy hódítások időszakát követő egymás mellett élés során. A keleti eredetű harceljárások alkalmazása mindkét területen, évszázadokon keresztül tetten érhető: a Kárpát-medencében Árpád népének bejövetele, majd az ez után betelepülő, nomád taktika szerint hadakozó népek hadviselésében, Hispániában pedig a különböző muszlim államalakulatok katonai gyakorlatában.

Változások a harcászat és a fegyverzet terén. A két peremterület középkori hadtörténetének példaként hozott párhuzamos illetve ellentétes jelenségek korszakolásában egyaránt fontos köztes határpont a XI. századtól kezdődő nyugat-európai expanzió, amely mindkét vizsgált régiót meghatározó módon érintette. A közismert, leegyszerűsített képlet, miszerint a „nyugati nehézfegyverzetű lovag” áll szemben a „keleti könnyűfegyverzetű lovassal”, az Ibér-félsziget esetében ugyanúgy nem állja meg a helyét, mint ahogy a keleti és a nyugati harcászat találkozásának közép-európai régiójában sem: sok szempontból kiegészítésre, pontosításra szorul. Ilyen, vizsgálatra érdemes kérdés még többek között a

„fejlettebb nyugati fegyverzet” a félszigeti és a magyar szakirodalomban egyaránt felbukkanó tézise.

A *háborús kultúracsere* jelensége. Mindkét földrajzi régió esetében kimutatható, hogy a szembenálló felek – az állandó katonai kihívásra reagálva – esetenként átvették és a maguk képére igyekeztek formálni az ellenfél fegyvereit, vagy éppen azok taktikai eszköztárából merítettek. Ez a sajátos, a sok évszázados határ menti érintkezés, mind a Kárpát-medencében, mind az Ibér-félszigeten érdekes következményekkel járt, és érzékelhető hatást gyakorolt a két régió harcászatára. Az Ibér-félsziget esetében egy több évszázadon keresztül fennálló sajátos, többoldalú kapcsolatrendszerrel beszélhetünk, amely joggal tart számot az érdeklődésre, úgy a hazai (félszigeti), mint a nemzetközi kutatók részéről. A XI. század folyamán szegregálódott ibériai muszlim hatalom (ide értve az afrikai berber dinasztiák rövid életű visszahódítási próbálkozásait is) katonai erejét végül megtörő keresztény háborús vezetők az Ibér-félszigeten is hasonló, néha csaknem analóg katonai problémákkal találkoztak, illetve tanulságok levonására kényszerültek, mint a korabeli nyugati-keleti katonai konfliktusok egyéb hadszínterein. A steppei eredetű nomád és a muszlim (arab-berber) katonai kihívásra, illetve a veszély elhárítására a támadott (majd visszatámadó) nyugat-európai politikai-katonai vezetőknek megfelelő megoldást kellett találniuk, mivel ezek a „külső behatolók” létükben fenyegették államaikat, befolyási övezeteiket. E megoldások és a hozzájuk vezető út vizsgálata, összevetése is disszertációm részét alkotja.

A *társadalmi háttér* szempontjából mindkét földrajzi régióra egyaránt érvényes az a megállapítás, hogy a választott korszakban színes és összetett, középkori értelemben „multikulturális” társadalom lakta területüket. Ennek egyidejű vizsgálata újabb érdekes összevetési alap lehet: annál is inkább, mert az Árpád-kori „befogadó Magyarországon” létező vallási–etnikai sokszínűség éppen abban a korszakban válik bizonyos konfliktusokkal terheltté (kunok betelepülése és térítése), amikor a Pireneusi-félszigeten az ottani vallások közötti együttélésnek (*convivencia*), a muszlim politikai hatalom területi összezsugorodása folytán bealkonyult.

A fentebb háborús kultúracsere-nevezett jelenség mellett további közös vizsgálódási lehetőség egy olyan történelmi eseménysor párhuzamos vizsgálata, amely mind a két régióban *katonai változtatásokat eredményező* folyamat volt, esetleg valamilyen *politikai újrendeződést* is jelentett. Ismert, hogy a „külső támadók” katonai nyomását Nyugat-Európa keleti irányból a X. század derekán, Dél felől pedig a XIII. század elején hárította el. VIII. Alfonz kasztíliai király (1158–1214) Las Navas de Tolosa melletti győzelmében (1212) jelentkező reformfolyamat illetve szervezési munka legalább olyan fontosságú volt, mint

negyed évezreddel korábban a szász dinasztíának a saját külső behatolói (magyarok és szlávok) ellenében, vagy az Ibér-félsziget keresztény lakosainak a normann támadások kivédése. Hasonló reformtevékenységként értelmezhetők IV. Béla lépései a mongol invázió után, azzal a különbséggel, hogy azokat nem a támadók elleni közvetlen akció követte, hanem egy újabb támadás megelőzésének szándéka a Magyar Királyság keleti szomszédainak területén.

A párhuzamos szemléletmód korlátai

A Kárpát-medence hadtörténete kronologikusan csak néhány ponton illeszthető a fenti vázlat mellé, vagy állítható párhuzamba az ibériaival. Noha a magyar államiség első korszaka a Magyar Nagyfejedelemség Kárpát-medencébe településével alapozódott meg a IX. század legvégén, a területfoglalást és a határok biztosítását célzó folyamatosan vezetett támadó háborúk közepette. A magyarok azonban már a 860-as évektől kezdve megjelennek a nyugat-európai írásbeliség látókörében. Ezért a IX. század derekán kezdődő tárgyalást hadtörténeti szempontból a magyar esetben szintén indokoltnak látom.

A továbbiakról az állapítható meg, hogy a hispániai muszlim hatalom X. századi fénykora, már csak századra esik egybe a magyar államiség első formájának időszakával. Az Ibér-félszigeten a III. ‘Abd al-Rahmān (929–961) uralmától 1031-ig számított „hatalmi csúcsidőszak”, azaz a Córdoba-i Kalifátus ugyanis éppen akkor szilárdult meg, amikor a X. század első harmadában érvényes magyar katonai fölény periódusa mintegy két évtized alatt átadta a helyét az „erőegyensúly” korszakának. A 930-as évekig aktuális erőviszonyokat jól mutatja, hogy a nagyfejedelemség sikerrel verte vissza a megsemmisítésére irányuló első nyugati hadjáratot (907), ezután pedig maga vezetett egy sor katonai akciót. A mintegy három évtizedes korszak lezárultával, különböző tényezők következtében egy mélyreható (és hosszan húzódó) államberendezkedési váltással lassanként betagolódott a keresztény Európa közösségébe. A nyugati terjeszkedő törekvésekkel majdnem pontosan a Córdoba-i Kalifátus szétesésének évétől kellett újra számolnia. Ezeket azonban hátrította és a XIII. századig regionális nagyhatalomként maga is expanzív politikát folytatott más földrajzi irányokban. A középkori magyar állam legnagyobb súlyú erőpróbája, az 1241–1242-es mongol támadás abban az időszakban érte az országot, amikor az utolsó, a Pireneusi-félsziget déli felét sikerrel egységesítő iszlám állam, az Almohád Birodalom felbomlott az „északi hitetlenek”, valamint a soron következő berber dinasztia katonai csapásai alatt. A megrendítő külső támadás ellenére, az iszlám Hispániával ellentétben, a Magyar Királyság nagyon rövid időn belül

talpra állt, s bár a XIII. század második felében megindultak bizonyos dezintegrációs folyamatok, első dinasztiájának végét kifelé gyakorlatilag változatlan külpolitikai-hatalmi státuszban élte meg.

A X. század közepe után, az addig döntő mértékben nyugati irányú támadó katonai akciókat felváltották a védekező háborúk, míg a saját expanzióra a keresztény államalapítás után Kelet felé (orosz fejedelemségek), illetve délnyugati irányban (Horvátország, Dalmácia) nyílt lehetőség. A Kárpát-medencében is létező háborús kultúrcsere kezdetektől fontos területe volt a keleti határsáv, melyen keresztül a keleti harcászat elemeinek „utánpótlása”, továbbá kisebb mértékben a rusz-varég hatások beáramlása folyamatos volt az Árpád-korban. Ide tartozik a Bizánccal szembeni katonai konfliktusok sora is, mely szempontunkból akár egy önálló dolgozat tárgya is lehetne. Noha a keleti hadművészet alkalmazásának terén a dinasztiaváltás bizonyosan nem jelentette a végpontot, az Árpád-kori hadtörténet utolsó olyan csatája (Göllheim, 1298), melyben dokumentált a keleti harcászat megléte, államtörténeti szempontból is alkalmas záró időpontja a disszertációnak.

Módszertan

A két földrajzi régió forrásadottságainak összefoglalása után a háborúzó ibér-félszigeti és kárpát-medencei államok jelenségével foglalkozom, néhány közös szempont alapján. Az Ibér-félsziget esetében hangsúlyosabb az eseménytörténet, a Kárpát-medencénél viszont fontosabbnak véltem az életmód és a harcászat, illetve a határvédelem kérdéseire bővebben kitérni. Tárgyalom a keleti eredetű harci műveltség elemeit és azok taktikai szerepét, ezen belül a különböző forráscsoportok alapján értelmezem a könnyű- és nehézlovasság fogalmát Ibér-félszigeti és Kárpát-medencei kontextusban, s egy fegyvertörténeti vizsgálat segítségével áttekintem a szembenálló felek távolra és közelre ható fegyvereinek, valamint védőfelszereléseinek alakulását, változásait is. Mint a középkori harcászat meghatározó elemére, kiemelt figyelmet fordítok az íjászat és a lovasíjászat, és a lovasharc további elemeinek vizsgálatára. Végezetül néhány összevethető nagy mezei ütközet tanulságait teszem vizsgálat tárgyává, elsősorban ugyancsak az írott források alapján. A taktikai hasonlóságok, különbözőségek elemzésén túl, a hadjáratok megszervezéséből, lebonyolításából, a különböző típusú támadó és védekező akciókból is hozok néhány példát. A két térség „erődített helyeinek” témakörére is kitérek, mert e nélkül nem teljes a dolgozat, habár itt az eltérő viszonyok közepette kevés összevethető pont kínálkozik. Ezekhez a résztémákhoz a hadviselő felek közötti háborús kultúrcsere jelensége adja meg a keretet.

Disszertációmban a teljes Ibériai-félszigetre kívánok tekinteni, ennél fogva a magyar kutatás által elhanyagolt Portugália területe is témám.

Munkámhoz a korabeli események egykorú, vagy későbbi leírásait (írott kútfők), ikonográfiai forrásokat, az ibér-félszigeti, a magyar és más idegen nyelvű szakirodalmat egyaránt felhasználtam. Az írott források közül az Ibér-félsziget esetében legnagyobb részt latin nyelvű, león-kasztíliai, katalán, portugál és esetenként az Ibér-félszigeten kívüli kútfők, döntő többségében ugyancsak latin nyelvű munkáival számolhattam. Az arab nyelv alapos ismeretének hiányában a muzulmán feljegyzéseket érdemben csak a modern nyelvekre történt, szerencsére bőségesen rendelkezésre álló fordításokban tanulmányozhattam. (Magam portugál, spanyol, angol és latin nyelvismeret birtokában fogtam a kútfők és a szakirodalom feldolgozásába). Hasonló a helyzet a Kárpát-medencére vonatkozó belső- és külső keletkezésű forrásokkal, ahol a nem latin írott emlékek esetében a más nyelven ránk maradt források legfrissebb fordításaiból dolgoztam. A képi ábrázolások elemzésekor a kiindulási alapot az Ibér-félszigeti legújabb szakirodalma jelentette. Minthogy az összehasonlítás Kárpát-medencei tárgyáról sajnos alig maradt fenn ikonográfiai forrás, ezért ezt csak néhány számításba vehető hazai munkával, illetve a saját elemzések alapján levont következtetésekkel egészíthettem ki. Fentiek mellett egyik földrajzi régió esetében sem zárkozhattam el az alapvetően szükséges régészeti források és szakirodalom tanulmányozásától. Végezetül a Nyugat-Európában hosszabb ideje a kutatómunka fontos részterületét képező, és Magyarországon is mindinkább ismertté váló *kísérleti régészet/történelmi életmódrekonstrukció* bizonyos hadtörténeti vonatkozású eredményeit és tanulságait egy külön fejezet formájában szintén beleépítettem a disszertációba.

A témával kapcsolatos eddigi publikációk

1. Kultúrák határán – Kelet és Nyugat hadművészetének találkozása a rekonkvizta idején. Valóság, XLVIII. évfolyam, 8. szám, 2005. augusztus, 10–19;
2. Kísérleti régészet Magyarországon és külföldön: néhány példa különböző történeti korszakok kísérleti régészeti úton történő „életre keltésére. Aetas, 22. évf. 2007. 4. szám, 161–169;
3. Schicksalsjahr 907 – Die Schlacht bei Pressburg und das Frühmittelalterliche Niederösterreich (Beszámoló a 907. évi pozsonyi csata emlékére rendezett osztrák kiállításról). In: Hadtörténelmi közlemények 121. évfolyam, 2008. június, 2. sz./2008, 485–491;
4. Háborúzó államok és államfejlődés a VIII–XIII. századi Pireneusi félszigeten. Valóság, LII. évfolyam, 8. szám, 2009. április, 41–52;
5. Államfejlődés és háború a VIII–XI. századi Ibér-félszigeten. Belvedere Meridionale, 2009/XXI. 1–2, 88–99;
6. A steppei eredetű harcmodor nem steppei környezetben történő használatának néhány kérdése. Középkortörténeti tanulmányok 6. Szeged, 2010, 83–94;
7. „...A király maga is csodálkozik azon, hogy ő, a győztes, legyőzötté vált...” – Gondolatok egy kevésbé ismert, győztes csata évfordulója kapcsán. Belvedere Meridionale, 2010/XXII. 3–4, 5–10;
8. Néhány kísérlet X. századi magyar íj- és nyílvesző-rekonstrukciókkal. Eredmények, kérdések és kételyek a rekonstrukciók hadi- és vadászati alkalmazhatóságának témakörében. Hadtörténeti Közlemények, 123. évf. 1–2. sz./2010, 269–328;
9. Ismertető Elter István „Ibn Hayyan a kalandozó magyarokról” c. könyvéről. Századok, 144. évfolyam, 2010. 485–488.
10. „Estado Medieval” az állam középkori fogalma az újabb ibér-félszigeti szakirodalomban. In: „Fons, skepsis, lex” Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére. Szeged 2010, 145–150;
11. „Modo de viver, religião e cultura militar: os Húngaros e o espaço húngaro nas fontes muçulmanas da Península Ibérica entre os séculos IX e XII.” Revista da Faculdade de Letras, História, III. Série, vol. 11, Faculdade de Letras da Universidade do Porto, 2010, 249–276;
12. „Keleti hadművészet Nyugaton.” A könnyűlovas harci műveltség elemei az ibériai rekonkvizta időszakában. In: Kiss P. Attila – Piti Ferenc – Szabados György szerk.: Középkortörténeti tanulmányok 7. A VII. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2011. június 1–3.) előadásai. Szeged, 2012, 453–473.